

Wójcik, Zbigniew J.

Sesja jubileuszowa Polskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauki o Ziemi

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 28/2, 509-512

1983

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Na zakończenie dr Hübner podziękował za dyskusję, która uzupełniła znacznie jego referat oraz poszerzyła zakres problemów badawczych. Odpowiadając doc. Zurawickiej stwierdził, że przez ukazanie działalności Ministerstwa Oświaty pragnął zwrócić uwagę na duże możliwości decyzyjne aparatu administracyjnego, mimo iż główne decyzje zapadały w naczelnych organach partii.

Elżbieta Sztraj
(Warszawa)

Z KRAJU

SESJA JUBILEUSZOWA POLSKIEGO TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ NAUK O ZIEMI

Polskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk o Ziemi jest spadkobiercą powstałego w 1932 r. Towarzystwa Muzeum Ziemi w Warszawie. Stowarzyszenie to podjęło z powodzeniem w 1946 r. zorganizowanie placówki zwanej dziś Muzeum Ziemi (upaństwowionej w 1948 r.). Towarzystwo zmieniło swęj działalność w 1948 r.; w 1957 r. reaktywowało się pod nazwą Polskiego Towarzystwa Miłośników Nauk o Ziemi, a w 1972 r. przybrało ostatecznie dzisiejszą nazwę. Organizując zjazd jubileuszowy starano się zarazem uczcić trzy rocznice: 50-lecie powstania pierwszej organizacji, 25-lecie rejestracji drugiej oraz 10-lecie ostatniej. Zwołując w dniach 15—16 XI 1982 r. w Jachrance pod Warszawą I Zjazd Naukowy Polskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk o Ziemi (PTPNoZ) nadano mu przede wszystkim charakter naukowej sesji o historycznym profilu. Interesowano się osiągnięciami dwóch poprzednich organizacji, ale główny nacisk położono na dorobek Towarzystwa w ostatnich dziesięciu latach. Materiał ten miał w założeniu służyć wypracowaniu założeń optymalnego rozwoju stowarzyszenia i najbliższej przyszłości.

Przed sesją zgromadzono wiele materiału, dotyczącego historii trzech pokrewnych organizacji oraz aktualnie opracowywanych tematów badawczych przez członków poszczególnych oddziałów przyrodniczych. Z materiałów tych powstała obszerna książka *Zarys dziejów polskich towarzystw przyjaciół nauk o Ziemi w latach 1932—1981* oraz tom referatów pn. *I Zjazd Naukowy Polskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk o Ziemi*. Obydwie pozycje otrzymali uczestnicy sesji. Dało to podstawę referentom i dyskutantom do pogłębionej analizy osiągnięć i kierunków obecnej pracy Towarzystwa. Przed konferencją wybito także medal 50-lecia społecznego ruchu popularyzacji nauk o Ziemi, który podczas obrad został wręczony szczególnie zasłużonym członkom trzech wymienionych wyżej organizacji, a także pewnym instytucjom zajmującym się popularyzacją nauk geologicznych (Muzeum Ziemi PAN, Ośrodek Wrocławski TV).

Zorganizowano dwie sesje: historyczną i referatów generalnych. W pierwszej doc. Janusz Zurek, prezes PTPNoZ, omówił działalność naukową stowarzyszenia, a doc. Zbigniew Wójcik dzieje społecznego ruchu popularyzacji nauk o Ziemi. Podczas drugiej sesji przedstawiono referaty: prof. Stefan Kozłowski — *Ochrona i dokumentacja przyrody w pracach PTPNoZ. Problemy ochrony Tatr*; doc. Michał Sachanbiński — *Problemy amatorskiego zbieractwa i kolekcjonerstwa minerałów, skał i skamieniałości*; dr Władysław Borowiec i dr Jerzy Grodzicki — *Kras i speleologia w pracach PTPNoZ*; dr Andrzej Paulo — *Badania naukowe z wypraw wysokogórskich i polarnych*; doc. Leon Kozacki — *Wpływ działalności gospodarczej na środowisko przyrodnicze w pracach PTPNoZ*.

Referat J. Żurka był rodzajem zestawienia ważniejszych tematów badawczych, jakie opracowywało Towarzystwo w programie prac własnych bądź w ramach zleceń. Podkreślano m.in. szczególną wartość pracy zmierzającej do ochrony środowiska, wielkie akcje popularyzatorskie (zwłaszcza w ramach tzw. tygodni nauk o Ziemi), wytworzenie autentycznego ruchu kolekcjonerstwa minerałów, skał i skamieniałości oraz sukcesy badawcze wypraw zagranicznych, m.in. do Ameryki Południowej i Azji. W 10-leciu swego istnienia PTPNoZ w pełni realizuje podstawowe zadania statutowe w zakresie badawczym i popularyzatorskim. PTPNoZ wspierało także różne instytucje państwowe (nie wyłączając PAN), wykonując opracowania niezbędne dla gospodarki narodowej.

ryc. 1. Awers i rewers medalu PTPNoZ na 50 lecie społecznego ruchu popularyzacji nauk o Ziemi. Autor medalu — art. plastyk J. Gawron z Warszawy

Wystąpienie Z. Wójcika miało w założeniu ukazać powiązania w ostatnim 50-leciu trzech pokrewnych organizacji Towarzystwa Muzeum Ziemi w Warszawie, Polskiego Towarzystwa Miłośników Nauk o Ziemi oraz Polskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk o Ziemi. Twórcą dwóch pierwszych był Stanisław Małkowski. Trzecie powstało po zmodyfikowaniu nazwy i zmianie statutu drugiej organizacji — już po śmierci Małkowskiego. Te trzy organizacje służyły podobnym celom: prowadzeniu badań naukowych i szerzeniu w społeczeństwie wiedzy geologicznej oraz o ochronie środowiska. W poszczególnych organizacjach zmieniały się formy pracy. TMZ stawiało sobie za cel główny utworzenie Muzeum Ziemi i cel ten osiągnęło prowadząc także badania naukowe (planowe gromadzenie okazów geologicznych). Towarzystwo Miłośników Nauk o Ziemi działało w okresie dobrze prosperującego Muzeum Ziemi (placówki po wielu tragediach odbudowanej w 1956 r. przez Antoninę Halicką). Dlatego odwoływało się przede wszystkim do młodzieżowego ruchu amatorskiego. W założeniu bowiem (zgodnie z sugestiami Małkowskiego) dążono do stworzenia społecznych zespołów wokół regionalnych placówek i ożywienie ich tą drogą. Wreszcie PTPNoZ — biorąc pod uwagę potrzebę pewnej ciągłości, a także pozyskania środków na swą działalność za pomocą prac na rzecz gospodarki narodowej — wypracowało początkowo model organizacji o typie stowarzyszenia NOT. Obecnie ma charakter organizacji zbliżonej do TMZ, przy czym podjęło także starania o organizację własnego muzeum, domu pracy twórczej itd.

Z. Wójcik podkreślił ponadto, że PTPNoZ w dziedzinie popularyzacji nauk o Ziemi realizuje konsekwentnie idee S. Małkowskiego. Dzięki temu możemy mówić po raz pierwszy o istnieniu w wielu regionach naszego kraju autentycznego ruchu popularyzacji nauk o Ziemi i ochrony środowiska. Dowodzą tego m.in. odbywające się w Polsce różne imprezy międzynarodowe, a w tym wystawy, giełdy i sejmiki kolekcjonerów.

Referaty generalne, stanowiące podsumowanie opracowań zgłoszonych do tomu referatów zjazdowych oraz historyczną ocenę dorobku PTPNoZ w różnych dziedzinach, miały — jak wspomniano — służyć wyborowi optymalnego modelu dalszej działalności stowarzyszenia. S. Kozłowski wskazał na wagę prac Oddziałów: Warszawskiego i Krakowskiego, których członkowie prowadzą studia nad dewastacją środowiska w parkach narodowych w Ojcowie i Tatrach. Podkreślił także niedociągnięcia w zakresie prac inwentaryzacyjnych (problem ten uwypuklił zresztą dr J. Skoczylas, zwracając uwagę na słabość prac prowadzonych przez różne instytucje, a w tym niedostatki prac Muzum Ziemi. Wreszcie referent przedstawił dzieje Tatrzańskiego Parku Narodowego, uwypuklając niebezpieczne tendencje zmierzające do przekazania części terenu tego Parku w ręce prywatne.

Do wyjątkowo interesujących referatów należało wystąpienie M. Sachanbińskiego o amatorskim ruchu kolekcjonerskim w naszym kraju. Referent przedstawił dzieje (od XVIII w.) naszych największych kolekcji amatorskich oraz losy niektórych zbiorów geologicznych po śmierci zbieraczy. W ten sposób uwypuklił on społeczną rangę pracy takich zbieraczy, jak M. Sołtyk, S. Staszic, H. Kołłątaj, T. Chałubiński. Wskazał ponadto, że zbiory wielu instytucji (głównie Muzeum Rolnictwa i Przemysłu w Warszawie, Muzeum Mineralogicznego Uniwersytetu Wrocławskiego, Muzeum Ziemi PAN, Muzeum Instytutu Geologicznego CUG) powstały w dużym stopniu dzięki społecznemu kolekcjonerstwu. PTPNoZ ma pod tym względem ogromne zasługi; tym większe, że zyskuje dla naszych czołowych placówek (zwykle nieodpłatnie) okazy o wybitnej wartości naukowej i ekspozycyjnej — także ze złóż zagranicznych.

Wystąpienie W. Borowca i J. Grodzickiego podsumowało osiągnięcia stowarzyszenia głównie w zakresie inwentaryzacji jaskiń na terenie Polski (wielka praca stanowiąca inwentarz jaskiń TPN znajduje się na ukończeniu) oraz w czasie wypraw zagranicznych (m.in. do Turcji i Australii). Badania z tego zakresu prowadzone przez zespoły, łączące profesjonalistów i amatorów, dokumentowane są wartościowymi publikacjami.

Badania PTPNoZ podczas polarnych i wysokogórskich wypraw zagranicznych omawiał znany geolog i taternik — A. Paulo z AGH w Krakowie. Organizowane przez niego i innych wyprawy Oddziału Krakowskiego przyniosły na ogół wyniki liczące się w skali światowej (np. badania lodowców w Andach, źródeł termalnych w Himalajach).

Wreszcie L. Kozacki, analizując dorobek PTPNoZ, wskazał na wartościowe prace z tego zakresu, wykonywane głównie przez Oddziały w Poznaniu, Krakowie i Sosnowcu. Referent uważał, że wszechstronne badania nad środowiskiem mogą skuteczniej przyczynić się do jego ochrony niż stwarzanie — zwłaszcza przez niektórych popularyzatorów — katastroficznej wizji zagrożenia i zniszczenia.

Odnotować ponadto należy, że wiele spraw ważnych dla działalności stowarzyszenia omówiono w dyskusji. Tak np. Bronisław Nowak z Gdańska przedstawił historię badań batynautycznych Oddziału Pomorskiego PTPNoZ. Omówił on dzieje konstrukcji aparatów do geologicznych badań podwodnych. Aparatami tymi prowadzono prace na dnie Bałtyku oraz w innych morzach świata.

W wypowiedziach innych dyskutantów pojawiły się m.in. postulaty zorganizowania sekcji historycznej Polskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk o Ziemi. Podkreślono, że od lat nie ma w Polsce społecznej organizacji zajmującej się tymi

zagadnieniami. W Instytucie Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN działały kiedyś zespoły historii geografii i geologii. Obecnie działalność ta zamarła. Ostatnio ograniczył również do minimum swe prace Zespół Historii Nauk Przyrodniczych. Historią ochrony przyrody oraz środowiska nikt dotychczas nie zajmował się. Badania historyczne są natomiast niezbędne dla poznania metod właściwej oceny materiału historycznego (dawnych publikacji, starych map, rękopiśmiennych opracowań górniczych itd.). Z satysfakcją należy odnotować, że Zarząd Główny już podczas sesji podjął kroki zmierzające do organizacji takiej sekcji.

Materiały z sesji historycznej PTPNoZ zostaną opublikowane. Obok referatów znajdują się w nich także streszczenia wystąpień dyskutujących. Zawarte w tym materiale sugestie staną się z pewnością źródłem do refleksji na temat nie tylko aktualnej działalności organizacji, ale także roli prac historycznych w stowarzyszeniu, które łączy we wspólnym działaniu profesjonalistów i miłośników różnych dziedzin przyrodoznawstwa.

Zbigniew J. Wójcik
(Warszawa)

SESJA 200 LAT POLSKIEJ GEOLOGII

Z inicjatywy Centralnego Urzędu Geologii oraz Instytutu Geologicznego w Warszawie odbyła się w dniu 9 XII 1982 sesja naukowa z okazji 200-lecia ustanowienia w dniu 10 IV 1782 r. przez Stanisława Augusta Poniatowskiego Komisji Kruszcowej. Komisja ta, według dotychczasowych ustaleń, stanowiła magistraturę typu ministerstwa geologii, górnictwa i hutnictwa. Jej wewnętrzny porządek wykorzystywał poniekąd niektóre doświadczenia Komisji Edukacji Narodowej, z którą łączyły ją zresztą liczne więzy (specjaliści zatrudnieni przez Komisję Kruszcową uczestniczyli m.in. w różnych pracach Towarzystwa do Ksiąg Elementarnych).

Sesję otworzył wiceprezes Centralnego Urzędu Geologii — mgr J. Żyłka, podkreślając w swym wystąpieniu ogromne zasługi geologów XVIII w. dla podniesienia gospodarczego kraju. Mówca wskazał także na doświadczenia dawnych geologów, które wykorzystujemy obecnie do pomnażania bazy surowcowej w Polsce.

Następnie wygłoszono obszernie referaty: prof. Antoni S. Kleczkowski i doc. Zbigniew Wójcik: *Komisja Kruszcowa — geneza powstania i zarys jej działalności*; doc. Z. Wójcik — *Pierwszy polski instytut geologiczny z czasów Stanisława Augusta*; dr Stanisław Czarniecki — *Jan Jaśkiewicz i jego rola w dziejach nauk geologicznych w Polsce*; dr Tadeusz Gałkiewicz — *Krzysztof Kluk i początki polskiej geologii*; doc. Zbigniew Rubinowski — *Najstarszy zachowany polski dokument górniczo-geologiczny z 1782 r.*

Kilka zdań o poszczególnych referatach. A. S. Kleczkowski i Z. Wójcik przedstawili ogólny stan znajomości geologii w Polsce w połowie XVIII w. oraz na tym tle działalność mineralogów zatrudnionych w Mennicy Królewskiej, Departamencie Górniczym przy Komisji Skarbowej oraz w królewskim Gabinetie Historii Naturalnej. Podkreślono, że poszukiwania kruszców i węgla kamiennego rozpoczęto w pierwszych latach panowania Stanisława Augusta, a po pierwszym rozbiórze zintensyfikowano prace zmierzające do odkrycia złóż soli, ołowiu i miedzi. Zaczęto w związku z tym powoływać kompanie akcjonariuszy (m.in. w Olkuszu). Głównym zadaniem Komisji Kruszcowej miała być pomoc tym kompaniom oraz nadzór nad tzw. fabrykami królewskimi (kopalnia miedzi w Miedzianej Górze koło Kielc, kopalnia poszukiwawcza soli w Krzesławicach koło Krakowa itp.).

Powołanie Komisji Kruszcowej zostało poprzedzone staranną akcją propagandową (uczestniczył w niej m.in. J. P. Carosi — geolog królewski, J. Osiański —